

Tulevaisuusvaliokunta

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2022

Perustuslakivaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2022 (K 11/2023 vp): Asia on saapunut tulevaisuusvaliokuntaan lausunnon antamista varten perustuslakivaliokunnalle. Määräaika: 13.12.2023.

Asiantuntijat

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin, eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Valtioneuvoston edellisen tulevaisuusselonteon (VNS 16/2022 vp) aiheena oli "Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen". Kaksiosaisen tulevaisuusselonteon ensimmäinen osa perustui ministeriöiden yhteiseen ja jatkuvaan ennakointiin ja sisälsi vaihtoehtoisia skenaarioita ja toimintamalleja globaalin toimintajärjestelmän muutosten varalle. Selonteon toinen osa tarkensi yhtä tulevaisuusselonteon ensimmäisessä osassa tunnistetuista Suomen tulevaisuuteen liittyvistä keskeisistä kysymyksistä: Miten lainvalmistelussa voidaan nykyistä paremmin hyödyntää ennakointia ja huomioida tulevia sukupolvia ja niiden oikeuksia?

Tulevaisuusmietinnössään (TuVM 1/2022 vp — VNS 16/2022 vp) tulevaisuusvaliokunta katsoi, että tulevien sukupolvien oikeuksien huomioimisessa on laajemmin ajateltuna kyse sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta nykyään elävien sukupolvien eli lasten, nuorten, aikuisten ja ikääntyneiden välillä sekä myös jo eläneiden ja vielä syntymättömien sukupolvien välillä. Valiokunnan mukaan: "Kyse on arvoista ja siitä, mitä haluamme menneiltä sukupolvilta ja historiasitamme säilyttää tiedoksi ja pohjaksi tuleville sukupolville. Ja siitä, miten luomme sivistystä, suvaitsevaisuutta, luottamusta ja tulevaisuususkoa tässä ja nyt nykyisille sukupolville ja varsinkin nuorille." Tulevaisuusmietintöä käsitellessään eduskunta hyväksyi tähän näkökulmaan liittyen myös pönnen:

Eduskunta edellyttää, että valtioneuvosto

Valiokunnan lausunto TuVL 3/2023 vp

7) Kehittää keinoja ottaa ikääntyneet paremmin mukaan yhteisen kestäväen tulevaisuuden rakentamiseen aktiivisina toimijoina esimerkiksi yhteistyössä kolmannen sektorin kanssa sekä erilaisilla kansalaispaneelilla.

Käsitellessään hallituksen vuosikertomusta vuodelta 2022 (K 2/2023 vp) tulevaisuusvaliokunta kuuli asiantuntijoita siitä, miten hallitus on edistänyt tulevaisuusmietinnön ponsia. Kuulemisissa valiokunta kiinnitti huomiota muun muassa siihen, että päätöksentekoa tukevissa kyselytutkimuksissa iäkkäimmät saattavat jäädä aliedustetuiksi, koska monet kyselyt eivät huomioi yli 74-vuotiaiden olemassaoloa tai edellyttävät digitaalista vastaamista. Lausunnossaan vuosikertomuksesta (TuVL 1/2023 vp — K 2/2023 vp) tulevaisuusvaliokunta jätti edellä mainitun ponnen 7 voimaan eli edellytti hallitukselta lisätoimia asian suhteen ja korosti, että "... on myös huolehdittava siitä, että ikäihmisiä kuultaessa ja heistä tietoa hankittaessa eri ikäiset seniorit ovat edustettuina. Esimerkiksi 95- ja 65-vuotiailla on erilaiset elämäntilanteet, toiveet ja huolet. Aitoon kuulemiseen kuuluu, että kaikkia kuullaan, lapsista ja nuorista aivan vanhimpiin asti."

Lisäksi valiokunta päätti kuulla oikeusasiamiehen kertomukseen vuodelta 2022 (K 11/2023 vp) liittyen oikeusasiamiestä siitä, miten ikääntyneiden osallistuminen, osallistaminen ja huomioiminen heitä koskevassa päätöksenteossa toteutuu. Valiokunta pyysi vastauksia erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Näkeekö oikeusasiamies ongelmaa siinä, että joissakin kyselytutkimuksissa suljetaan osa aikuisväestöstä kohderyhmän ulkopuolelle ikääntymisen vuoksi, vaikka tavoitteena on erityisesti selvittää koko aikuisväestön näkemyksiä?
- 2) Olisiko julkisyhteisöjen (kunnat, hyvinvointialueet jne.) jo lainsäädännön pohjalta pakko huomioida myös ikääntyneemmät kansalaiset, jotka ovat edelleen oikeustoimikelpoisia?
- 3) Onko olemassa jotain hyväksyttävää ikärajaa, jota vanhemmat voidaan kyselyissä sivuuttaa kokonaan?
- 4) Mitä normipohjaa mahdollisesti löytyy sen puolesta, että myös ikääntyneet tulee huomioida? (esim. yhdenvertaisuuslaki, kuntalaki, perustuslaki jne.)
- 5) Onko ikääntyneiden jättäminen kyselyiden ulkopuolelle perusteltua vain sen vuoksi, että digitaalisten kyselyiden sijasta voidaan joutua käyttämään kalliimpia tiedonkeruumenetelmiä? (haastattelut, soitot, paperikaavakkeet jne.)
- 6) Monissa dokumenteissa ja strategioissa yms. puhutaan tiedolla johtamisesta. Onko kuitenkin vaarana, että päätöksenteon perusteena oleva tieto on vinoutunutta tai jopa tarkoituksellisesti vinoutunutta, kun ikäihmiset syrjäytetään?
- 7) Yksityisissä mielipidetiedusteluissa esim. markkinointitarkoitukseen voidaan sallia julkisyhteisöihin verrattuna suurempia vapauksia myös ikäasiassa - vai onko näin?

Eduskunnan oikeusasiamiehen ja apulaisoikeusasiamiesten välisen työnjaon mukaan apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin ratkaisee asiat, jotka koskevat vanhusten oikeuksia. Vastauksessaan apulaisoikeusmies totesi, että perustuslain 109 §:n mukaan eduskunnan oikeusasiamiehen tulee valvoa, että jokainen, joka hoitaa julkista tehtävää, noudattaa lakia ja täyttää velvollisuutensa. Mikäli yksityinen taho ei hoida julkista tehtävää, ei kyseisen tahon toiminta kuulu oikeusasiamiehen toimivallan piiriin. Siksi apulaisoikeusmies vastasi lausunnossaan kysymyksiin vain siltä osin, kuin kyse on viranomaisten tai virkamiesten toiminnasta tai muusta julkisen tehtävän hoitamisesta. Apulaisoikeusmies totesi myös, että yksityisten toimijoiden harjoittama tiedon kerääminen ja mielipiteiden kartoittaminen voi silti tulla arvioitavaksi yhdenvertaisuuslainsäädännön pe-

Valiokunnan lausunto TuVL 3/2023 vp

rusteella. Yhdenvertaisuuslainsäädännön tulkinta ja valvonta yksityisten tahojen toiminnassa kuuluu kuitenkin ensisijaisesti yhdenvertaisuusvaltuutetulle.

Ikääntyneiden oikeuksista, yhdenvertaisuudesta, syrjinnän ehkäisystä ja hyvinvoinnin tukemisesta sekä viranomaisten velvollisuuksista ja järjestämisvastuusta on säädetty muun muassa perustuslaissa, yhdenvertaisuuslaissa vanhuspalvelulaissa, kuntalaissa, sosiaalihuoltolaissa, järjestämislaissa, hyvinvointialuelaisissa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksessa.

Apulaisoikeusasiamiehen lausunnon mukaan ikääntyneet henkilöt voidaan rajata selvittämisen ulkopuolelle vain, jos siitä on säädetty lailla. Ellei laissa nimenomaisesti ole toisin säädetty, on tiedon keräämisessä siis noudatettava yhdenvertaista kohtelua ja ikään perustuvan syrjinnän kieltä. Lausunnonaan apulaisoikeusmies toteaa lisäksi, ettei hänellä ole tiedossaan sellaista lainsäädäntöä, jonka perusteella olisi hyväksyttävää rajata ikääntyneitä henkilöitä selvittämisen ja vaikuttamisen ulkopuolelle.

Päinvastoin lainsäädännössä kuntia ja hyvinvointialueita ja muita viranomaisia on apulaisoikeusasiamiehen mukaan velvoitettu monen eri oikeusnormin (muun muassa perustuslain, yhdenvertaisuuslain, vanhuspalvelulain, kuntalain, sosiaalihuoltolain, lain sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (järjestämislain) ja hyvinvointialuelain sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen) perusteella ottamaan huomioon ikääntyneiden henkilöiden näkemyksiä ja edistämään osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia, eikä henkilön ikää tai oikeustoimikelpoisuutta ole apulaisoikeusasiamiehen mukaan laissa määritetty seikaksi, jonka perusteella henkilön näkemystä ei tulisi ottaa huomioon. Apulaisoikeusmies korosti lausunnonaan vielä erikseen, että "... esimerkiksi henkilö, joka ei kykene hoitamaan taloudellisia asioitaan saattaa kyetä ilmaisemaan mielipiteensä siitä, minkälaisia palveluja hän pitää itselleen ja muille vanhuksille hyvinä."

Apulaisoikeusmiehen mukaan lähtökohtana tulee myös olla sellaisten menetelmien käyttäminen, jotka ovat kulloisellekin kohderyhmälle ymmärrettäviä ja helposti saavutettavia. Koska digitaalisiin kyselyihin vastaaminen ei kaikilta ikääntyneiltä henkilöiltä onnistu, on heille tarjottava esimerkiksi valiokunnan kysymyksessä mainittuja vaihtoehtoisia tapoja ilmaista mielipiteensä. Tiedonkeruumenetelmien kalleus ei apulaisoikeusasiamiehen mukaan lähtökohtaisesti ole hyväksyttävä peruste jättää kartoittamatta ikääntyneiden henkilöiden näkemyksiä.

Lausunnonaan apulaisoikeusmies piti erittäin tärkeänä myös sitä, että "... esimerkiksi ympäristöperusoikeuden toteuttamiseksi kaavoitukseen tai liikennesuunnitteluun liittyvissä asioissa huolehditaan myös ikääntyneen väestön osallistumisoikeuksien toteutumisesta digipalveluiden rinnalla ikääntyneille sopivilla tavoilla. Näissä prosesseissa tehtävillä ratkaisuilla on merkittäviä vaikutuksia esimerkiksi elinympäristön esteettömyyden, turvallisuuden, ulkoilumahdollisuuksien ja itsenäisen asumisen sekä muiden elämän perusasioiden toteutumisessa."

Tulevaisuusvaliokunta toteaa, että julkista tehtävää hoitavat viranomaiset ja virkamiehet ovat velvoitettuja ottamaan huomioon myös ikääntyneiden henkilöiden näkemyksiä ja edistämään osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia.

Tulevaisuusvaliokunta muistuttaa, että myös eduskunnan tulevaisuusmietinnössä (TuVM 1/2022 vp — VNS 16/2022 vp) on ikääntyneiden osallistumisen ja osallistamisen edistämi-

Valiokunnan lausunto TuVL 3/2023 vp

seen velvoittava ponsi: "7. Kehittää keinoja ottaa ikääntyneet paremmin mukaan yhteisen kestävän tulevaisuuden rakentamiseen aktiivisina toimijoina esimerkiksi yhteistyössä kolmannen sektorin kanssa sekä erilaisilla kansalaispaneelilla."

Tulevaisuusvaliokunta korostaa, että jokaisella on oikeus osallistua ja vaikuttaa ja tulla kuulluksi sellaisilla menetelmillä, jotka ovat kulloisellekin kohderyhmälle ymmärrettäviä ja helposti saavutettavia. Esimerkiksi tiedonkeruun kalleus ei ole laillinen peruste jättää näkemyksiä kuulematta.

Tulevaisuusvaliokunta on samaa mieltä apulaisoikeusasiamiehen kanssa myös siitä, että ikääntyneen väestön osallistumisoikeuksien toteutumisesta tulee huolehtia varsinkin kaa-voitukseen ja liikennesuunnitteluun liittyvissä asioissa, koska näissä asioissa tehtävillä ratkaisuilla on merkittäviä ja pitkäkestoisia vaikutuksia elinympäristön esteettömyyden, turvallisuuden, ulkoilumahdollisuuksien ja itsenäisen asumisen sekä muiden elämän perusasioiden toteutumisessa.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Tulevaisuusvaliokunta esittää,

että perustuslakivaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 8.11.2023

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Aino-Kaisa Pekonen vas
varapuheenjohtaja Timo Harakka sd
jäsen Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Kaisa Garedeu ps
jäsen Lotta Hamari sd
jäsen Ville Kaunisto kok
jäsen Pauli Kiuru kok
jäsen Krista Mikkonen vihr
jäsen Olga Oinas-Panuma kesk
jäsen Aura Salla kok
jäsen Sinuhe Wallinheimo kok
jäsen Ville Vähämäki ps
varajäsen Sami Savio ps

Valiokunnan sihteerinä ovat toimineet

valiokuntaneuvos Olli Hietanen
valiokunnann pysyvä asiantuntija Maria Höyssä